Спільник С.І., Кривега Л.Д.

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

Актуальність теми дослідження обумовлена важливим значенням соціального контролю в функціонуванні та розвитку суспільства. Соціальний контроль виступає важливим чинником вирішення суспільних протиріч і покликаний регламентувати і консолідувати діяльність усіх соціальних суб'єктів. Соціальні зміни, що зумовлені глобальними тенденціями світового розвитку та зміною підвалин суспільного устрою в Україні, вимагають розробки концептуальних засад нової парадигми соціального контролю.

Щодо стану наукового опрацювання досліджуваної теми, то зазначимо, що у науковій літературі виділяються правові, економічні, соціологічні, етичні аспекти вивчення контролю як соціального явища. Соціальний контроль розглядався класиками суспільствознавчої думки як один із ключових концептуальних елементів осмислення соціуму (Е. Дюркгейм, Е. Тоффлер, Е. Фромм, Е. Гідденс, Т. Парсонс, Дж. Г.Мід та ін.). Певний внесок в розробку сучасної теорії соціального контролю внесли такі науковці як Н. Бойко [1], Т. Корнякова [2], С. Сушинський [3], В. Шестак [4; 5] та інші. Але проблема соціального контролю в суспільствознавчий літературі є тематично розпорошеною в окремих галузях гуманітарного знання. Основну увагу науковці зосереджували на з'ясуванні сутності та виявленні головних ознак соціального управління, на аналізі характерних рис управлінських рішень, співвідношенні влади і контролю. Поза увагою фахівців залишилася проблема дослідження соціального контролю в умовах розгортання глобалізаційних процесів та становлення інформаційного суспільства, а також людиновимірчи й аспект зазначеної проблеми. Тому метою цієї статті виступає філософська рефлексія соціального контролю, що передбачає з'ясування сутності, ґенези та ціннісних орієнтирів соціального контролю в сучасному суспільстві.

Недосконаліть системи суспільного контролю в сучасній Україні, недостатня розробленість методологічних принципів його здійснення призводить до зростання тіньової соціальності і поширення процесів дезорганізації суспільства. Тому філософська рефлексія проблеми соціального контролю відкриває можливість на теоретичному і практичному рівнях створити підґрунтя для виявлення цінностей, що виступають орієнтирами контролюючої активності соціальних суб'єктів.

Соціальний контроль виступає невід'ємною складовою суспільства і містить у собі соціальні інститути, норми, що регулюють суспільні відносини та життєдіяльність соціальних суб'єктів. Соціальний контроль є синергією діяльністю держави та інституцій громадянського суспільства, спрямовану на раціоналізацію соціального буття, збереження цілісності суспільства, організацію колективних дій, що ведуть до гармонізації взаємовідносин людей між собою і з оточуючим світом.

Зазначимо, що "контроль у державі" і "державний контроль" – поняття близькі, але не тотожні. Перше включає в себе останнє як вид можливої контрольної діяльності у межах країни. Насамперед треба розрізнювати контроль: 1) наднаціональний (наддержавний); 2) національний (внутрішньодержавний): державний, суб'єктів місцевого самоврядування, громадський.

Наднаціональний контроль випливає насамперед із зобов'язань держави як суб'єкта міжнародного права. Яскравим прикладом наднаціонального контролю є відповідна діяльність Ради Європи стосовно держав, котрі визнають юрисдикцію Європейського суду з прав людини.

Громадський контроль у країні є видом її внутрішнього контролю, відносно діяльності державного апарату він є контролем зовнішнім. Співвідношення громадського і державного контролю має безпосередній зв'язок із загальною характеристикою держави як тоталітарної чи демократичної. У тоталітарній державі не просто домінує контроль держави над суспільством, а існує тотальний державний контроль щодо сфер як суспільного, так і приватного життя.

Зазначимо, що контроль – це свідома діяльність соціального суб'єкта, яка містить пізнавальний, оціночний, регулятивний аспекти. У державі, котра завжди виконує функцію управління "загальними справами" суспільства, управління є фундаментальною функцією держави. Характерним моментом співвідношення державного контролю і державного управління є наявність у них компліментарності (від. лат. complementum – доповнення, довершення): управління припускає контроль, а контроль передбачає управління. Головний момент компліментарності управління і контролю – вторинність останнього щодо першого, тобто контроль відносно управління є функція: похідна, допоміжна. Державний контроль – це самостійно чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку [4, 13].

Контроль виступає як стадія соціально-державного управління, засіб забезпечення законності та забезпечення реалізації управлінських рішень. Основними стадіями контролю є: інформаційна (фактовстановлююча); оціночна; регулятивна-коректувальна. Можливість невідповідності об'єкта контролю певним параметрам ("нормальним") його буття ("управлінському рішенню") є визначальною умовою необхідності його підконтрольності і взагалі є причиною існування контролю як виду діяльності. Аналіз оціночної стадії контролю звертає увагу ще на один аспект специфіки контролю: його мета – встановлення насамперед відхилень у об'єкті контролю від характеристик певного критерія-мірила. Якщо є підстави для реагування, то на регулятивно-коректувальній стадії контролю приймається рішення про застосування різних за характером можливих заходів: 1) заохочувальних; 2) штрафних (каральних); 3) коректувальних (відновлювальних); 4) організаційних [4, 10]. Оскільки кожна з основних стадій контролю має власне функціональне навантаження, є підстави за стадіями контролю розрізнювати такі його функції як інформаційна (фактовстановлююча), оціночна, регулятивно-коректувальна. Окрім того, серед інших функцій контролю можна вирізнити наступні: превентивна, комунікативна, сигнальна, виховна, а серед його загальних принципів такі: верховенство права, презумпція добропорядності, законність, науковість, компетентність, повнота і своєчасність, гласність [4, 10].

За суб'єктами (з урахуванням особливості об'єкта їх контролю) розрізняють наступні види державного контролю: парламентський контроль; президентський контроль; адміністративний контроль; судовий контроль; конституційний контроль; контроль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за дотриманням прав людини; фінансовий контроль; прокурорський нагляд; контроль Центральної виборчої комісії за дотриманням виборчих прав громадян; інформаційний контроль Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.

Існує і взаємоконтроль гілок влади – це первинна мета функціонування системи "стримувань та противаг". Система "стримувань та противаг" – це взаємопов'язана сукупність політико-юридичних засобів, котрі забезпечують взаємоконтроль влад як основу їх результативного впливу одна на одну з метою насамперед унеможливлення узурпації державної влади, збереження їх реальної компетенції, балансу прав і обов'язків, а також утворюють підґрунтя для взаємодії і співпраці влад. У президентських республіках взаємоконтроль влад існує у найбільш "чистому" вигляді, у парламентських республіках істотною ознакою взаємоконтролю влад є домінування контролю парламенту над урядом, тоді як у змішаних республіках такою ознакою виступає подвійний контроль над урядом (з

боку парламенту і Президента). У сучасному світі є країни, котрі характеризуються наявністю у них не тільки класичної тріади влад (законодавча, виконавча, судова), але й функціонуванням контрольної або контрольно-наглядової влади. В майже усіх сучасних державах існує ціла низка контрольних органів виконавчої влади (митні органи, органи державної контрольно-ревізійної служби, санітарні, пожежні інспекції, податкова адміністрація тощо), котрі здійснюють головним чином контрольну функцію.

Згідно з позицією Шестака В.С., в Україні є органи контрольної та квазіконтрольної влади. Перші, це – Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Органи квазіконтрольної влади: Рахункова палата, Прокуратура України (у особі Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів як суб'єктів прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів) мають ряд основних ознак органів контрольної влади, але факт відсутності їх підпорядкованості лише закону унеможливлює віднесення цих органів до контрольної влади [4, 14].

Соціальний контроль, виступаючи механізмом підтримки соціальної рівноваги і здійснюючи процеси саморегуляції суспільства, удосконалюється разом із соціальними змінами, що відбуваються в суспільстві. Він покликаний регламентувати і консолідувати діяльність усіх соціальних суб'єктів суспільства, забезпечуючи його стійке, рівноважне, стабільне функціонування і соціальний розвиток. Реалізуючи свої функції, соціальний контроль виступає фактором вирішення суспільних протиріч, у тому числі протиріч між завданнями демократичного розвитку соціальної системи та формами реалізації соціальних відносин, що існують сьогодні в українському суспільстві. Соціальний контроль – це цілеспрямований та дієвий вплив соціальних суб'єктів на поведінку агентів соціальної взаємодії з метою оптимізації функціонування всієї суспільної системи в рамках реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин, закріплених на всіх рівнях функціонування соціальної системи, починаючи із законодавчого закріплення та закінчуючи рівнем самосвідомості конкретної людини, члена суспільства.

В первісному суспільстві соціальний контроль здійснюється через покарання людини за порушення культу тотема і табу і спрямований в основному на біологічне виживання людства. В античні часи суспільство впроваджує правове регулювання суспільних відносин і контролювало полісну діяльність своїх співгромадян, їх приватне життя, розширюючи простір для реалізації античною людиною індивідуальної свободи через участь у народних зборах, управлінні державою, у праві володіння землею та рабами. У Середньовіччі домінувала релігійна форма соціального

контролю, Церква підпорядковувала і контролювала стан суспільних відносин за допомогою інтердиктів, Папських енциклік, індульгенцій. Контроль всередині прошарків середньовічного суспільства здійснювався за допомогою правил і норм, прийнятих в них: в середовищі бюргерів існували цехові правила і обмеження, лицарі застосовували правила честі. В епоху Відродження соціальний контроль здійснювався за дотриманням господарського способу життя, міри у витратах і накопиченні, що сприяло генезису капіталізму в суспільстві. З періоду Нового часу контроль за дотриманням невід'ємних прав людини (свободи, права на власність, соціальну безпеку тощо), підтримку демократичності соціуму все частіше бере на себе держава. Контроль за діями держави бере на себе громадянське суспільство. В новітній історії людства соціальний контроль пов'язаний з генезою інформаційної цивілізації і характеризується все більшим переміщенням соціального контролю з економічної сфери в сферу політичну; зі сфери контролю за капіталом і працею в інформаційну сферу і створенням системи стримувань і рівноваги між державним і громадянськими контролем суспільних процесів.

Соціальна взаємодія у процесі реалізації соціально-контрольних відносин передбачає становлення громадянського суспільства як самостійної соціальної підсистеми, базового елемента сучасного контрольного процесу. Громадянське суспільство є регулятивним механізмом, природна сутність якого обумовлює реалізацію завдання щодо розширення контрольних повноважень суспільства. Це дає змогу змінити логіку контрольних відносин та розширити кількість реальних суб'єктів соціального контролю. Одною з основних функцій соціального контролю є діяльність по гармонізації соціальних інститутів, тобто щодо найбільш повного й глибокого поєднання інтересів різних суб'єктів, їх інтересів з інтересами суспільства, формування усталених норм і цінностей. Сьогодні концептуальний характер громадянського суспільства суттєво змінюється. Його принципова схема набуває вигляду "громадянин – громадянське суспільство", за яким стоять життєві смисли людини та суспільства як системи що самоорганізується, єдність приватного і публічного життя людей; певна система координат, що забезпечує зв'язок вертикальних та горизонтальних суспільних відносин, одною з форм яких й виступає система соціального контролю.

Людиновимірчий аспект підвищення ефективності соціального контролю полягає в тому, що соціальний контроль повинен сприяти позитивним зрушенням, реальним відчутним змінам і процесам суспільного розвитку, збагаченню соціального капіталу нації і людини, загальному прогресу України. Головною метою діяльності всіх суб'єктів соціального контролю має стати людина, створення умов для самореалізації її особис-

тісного потенціалу, свободи вибору нею напрямів та форми самоствердження у сфері суспільного буття. Людина, її всебічний розвиток, добробут, соціальна безпека, права та свободи є найвищою цінністю сучасного суспільного прогресу і будь-якої контрольної діяльності.

Підсумовуючи зазначимо, що сучасним вектором здійснення соціального контролю виступають такі цінності, як екзистенціально значущій порядок у суспільстві, зростання масштабу свободи соціальних суб'єктів, формування соціально-конструктивних світоглядних орієнтацій особистості, створення умов для розвитку її підприємницької ініціативи і реалізації творчих потенцій. Закономірною є тенденція, яка проявляється в тому, що з розвитком громадянського суспільства, підприємницького інтересу, обумовленого удосконаленням ринкового механізму господарювання, зростає синергія організації та самоорганізації в здійсненні соціального контролю, посилюється вплив громадських форм контролю на всі сфери життєдіяльності суспільства.

Недостатня ефективність соціального контролю в сучасному українському суспільстві обумовлена невизначеністю соціальної стратегії розвитку українського суспільства, наявністю низки політичних, соціально-економічних та ідеологічних проблем українського соціуму (правовий нігілізм, тінізація економіки, низький життєвий рівень, маргіналізація значної частини населення, безробіття тощо). В цих умовах індивід посилює активність задля власного вітального і матеріального забезпечення захищаючи, перш за все, особистісні інтереси, порушуючи іноді норми (правові, моральні, корпоративні) сумісного співіснування. Це сприяє соціальній дезорганізації суспільства і робить нагальним проблему впровадження нової парадигми соціального контролю.

Література

1. Бойко Н.Л. Особливості трансформації соціального контролю в сучасному українському суспільстві: Автореф. дис... канд. соціолог. наук: 22.00.03 / НАН України: Інститут соціології. – К., 2002. – 16 с.
2. Корнякова Т.В. Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2004. – 20 с.
3. Сушинський О. Контрольна влада в Україні: конституційний статус // Вісник Української Академії державного управління. – 2001. – №4. – С. 328-334.

4. Шестак В.С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 18 с.
5. Шестак В.С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання). – Х.: Основа, 2003. – 208 с.

Шейко О.С.

ТВОРЧЕСТВО: КОНФЛИКТ ЛИЧНОСТИ И ОБЩЕСТВА

Конфликт не есть необходимость,
ненормальность или дисфункция;
он является фактом жизни.
Ральф Дарендорф

Данная статья представляет собой эссе, посвященное рассмотрению некоторых аспектов природы творчества и анализу двух видов конфликтов, возникающих в процессе творчества: 1) внутриличностный конфликт в сфере творческой деятельности; 2) конфликт между творческой личностью и обществом.

Казалось бы, это "вечная" тема мучительного творческого поиска личности, непонимания и отвержения ее открытий социумом, предпочитающим устойчивые традиции и стереотипы общественного мнения, НО каждый день каждый человек создает и познает что-то НОВОЕ, выходящее за рамки стандартных ситуаций, и находится в постоянном конфликте с самим собой и с окружающими людьми.

По мнению автора, творчество может рассматриваться как конструктивная жизненная активность личности в целом, как ответная реакция на объективное воздействие мира в нетипичных условиях.

Каждый человек изначально наделен творческими способностями, в каждом присутствует глубинная потребность в познании и создании нового. Соответственно, возникает вопрос: какова природа человеческой креативности (от англ. creation, creativity – создание, творение, созидание)?

Если характеризовать природу творчества с точки зрения материалистической концепции, то первоначальное внимание обращается на развитие мозга и нервной системы человека (психофизиологические и нейрохирургические исследования).

На формирование творческих способностей личности оказывает значительное воздействие функциональная межполушарная ассиметрия го-